

A propòsit del nou Premi Josep Ribera i Florit: obra i bibliografia del doctor Ribera*

About the new Josep Ribera i Florit Award:
Dr. Ribera's works and bibliography

Pere CASANELLAS

Director de TAMID

El doctor Josep Ribera i Florit¹ va néixer l'any 1935 i, per tant, d'acord amb la normativa de la Universitat de Barcelona, que prescriu la jubilació forçosa als setanta anys, es va haver de jubilar al final del curs acadèmic 2005-2006. Estimava la seva professió, el seu treball a la universitat, i per això estava més aviat trist quan, el 24 de maig del 2006, va impartir la seva darrera classe magistral, a la qual va invitar els seus amics.

Al final d'aquesta última classe es va trobar malament, va anar a l'hospital i li va ser diagnosticat un petit tumor al cervell. A conseqüència d'aquest tumor, va morir el 24 de desembre de 2007.

Correspondència: Pere Casanellas i Bassols. Carrer d'Anna Piferrer, 11. E-08023 Barcelona. UE. Tel. 00 34 934 179 000. A/e: pcasanel@xtec.cat.

* Una primera versió del que segueix sobre l'obra i la bibliografia del doctor Ribera es va presentar, amb petites diferències respecte al que es publica aquí, en el III Congrés per a l'Estudi dels Jueus en Territoris de Llengua Catalana (Barcelona i Perpinyà, 15-18 octubre 2007), organitzat per l'Institut Privat d'Estudis Mòn Juïc, amb la col·laboració d'altres entitats, entre les quals la Societat Catalana d'Estudis Hebraics. Una versió en anglès, centrada en l'obra i la bibliografia del doctor Ribera sobre el targum, es va presentar en el Vth Congress of the International Organization for Targumic Studies (IOTS) (Ljubljana, 12-13 juliol 2007).

1. A partir de l'any 1993, el doctor Ribera va signar les seves publicacions unint els dos cognoms amb guionet: Josep Ribera-Florit, tot i mantenir la versió oficial del seu nom sense el guionet.

1. El volum d'homenatge

Amb motiu de la seva jubilació, la Universitat de Barcelona li va dedicar un volum d'homenatge, a cura del doctor Luis Díez Merino, del Departament de Filologia Semítica, i de la senyora Elisabet Giralt-López.² Aquest volum conté una introducció molt encertada al seu perfil intel·lectual, escrita per la professora Esther Bartolomé-Pons, esposa de l'homenatjat. Es titula «Perfil intel·lectual de Josep Ribera-Florit (del arameo a los judíos catalanes)», i amb aquest títol ja ens expressa resumidament els dos vessants principals de la seva obra intel·lectual: d'una banda, la seva dedicació primera i principal a la investigació de les antigues traduccions de l'Antic Testament a l'arameu, anomenades *targums*, i de l'altra, l'estudi d'alguns aspectes del judaisme català. Hem recorregut a l'escrit de la professora Esther Bartolomé-Pons per extreure'n algunes dades del període de formació i de les etapes de docència del doctor Ribera.³ Però qui vulgui tenir una visió completa del nostre homenatjat farà bé de completar les dades que avui exposarem amb les dades, en alguns aspectes potser més completes, que aporta la seva esposa. Per no repetir simplement el que, basant-se evidentment en bones fonts d'informació, ens explica ella, aquí intentarem donar resumidament les dades del currículum del professor Josep Ribera i Florit i ens estendrem una mica més en la valoració de la seva obra, especialment en els seus estudis del *targum*.

2. Formació

Entre les qualitats i circumstàncies que van portar el professor Josep Ribera i Florit a ser un investigador de categoria, reconegut més enllà de les nostres fronteres —com veurem més endavant—, voldria destacar tres aspectes: el fet de ser un treballador infatigable, la sòlida formació que va rebre, i el fet d'ha-

2. LUIS DÍEZ MERINO i ELISABET GIRALT-LÓPEZ (ed.), *Profesor J. Ribera Florit. Targum y judaísmo: Homenaje al profesor J. Ribera Florit en su 70º aniversario*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2007, col·l. «Homenatges», 26.

3. Posteriorment a la mort del doctor Josep Ribera, vam poder confirmar i ampliar aquestes dades amb dos currículums escrits pel mateix doctor Ribera, que va tenir l'amabilitat de fer-nos a mans la professora Bartolomé-Pons. També ens ha prestat la seva col·laboració Ezequiel Ribera Bartolomé, el seu fill, autor del web <http://josepribaflorit.com>.

ver comptat amb un mestre de primera fila com a director de la seva tesi i, per tant, com a iniciador en la seva tasca d'investigador.

Respecte al primer punt, la seva gran capacitat de treball queda ben palesa en el gran nombre de treballs que va publicar: segons la bibliografia que adjuntem, setze llibres, cent cinc articles i diverses recensions. Voldria esmentar una anècdota que il·lustra aquesta passió que tenia per la seva feina, i és que molts dies de festa em telefonava a primera hora del matí per consultar-me qüestions d'informàtica, de llengua catalana, etc., en les quals li semblava que jo el podia ajudar. Em sembla que al fons d'aquesta capacitat de treball, com a mòbil, hi havia una gran estimació per la feina que feia.

Els seus estudis superiors van tenir una primera etapa a Roma, on va llicenciar-se en teologia a la Universitat de Sant Tomàs d'Aquino, l'any 1962, amb la qualificació d'excel·lent *cum laude*. Continuà els estudis a la Universitat de Barcelona, on l'any 1967 va obtenir la llicenciatura en filosofia i lletres, amb premi extraordinari. De moment es va especialitzar en literatura àrab, sobre la qual va fer la tesina de llicenciatura, dirigida pel doctor Joan Vernet i titulada «La polémica cristiano-musulmana en los sermones del maestro inquisidor don Martín García».⁴ També va beneficiar-se del mestratge d'un altre gran professor, Josep Millàs Vallicrosa, que segurament degué contribuir al seu interès per l'estudi del judaisme medieval català. Però, a l'hora de fer la tesi doctoral, va escollir de fer-la sota la direcció del professor Alejandro Díez Macho, un aramaïsta de primera fila, de fama internacional, que va introduir els estudis arameus a la Universitat de Barcelona. Aquest professor el va animar a encaminar la seva investigació principal a l'arameu i als targums. L'any 1973, Ribera va defensar la seva tesi doctoral, titulada «Targum babilónico a los Profetas: Introducción, estudio gramatical y transcripción de los mss. targúmicos sobre los Profetas Posteriores en puntuación babilónica». Des de llavors mai no va deixar l'estudi del targum, que de fet va constituir sempre la seva dedicació principal.

Pel que fa a la seva formació, esmentem finalment el seu bon coneixement de llengües, tant clàssiques com modernes. A l'àrab, l'hebreu i l'arameu, cal afegir-hi el llatí, que va poder perfeccionar en la seva etapa d'estudis a Roma;

4. Les dades bibliogràfiques completes de les diferents obres del professor Josep Ribera i Florit que citem es poden trobar en la bibliografia de les seves obres situada al final d'aquest escrit.

i pel que fa als idiomes moderns, a més del català i el castellà, podem esmentar l'italià, el francès, l'anglès i l'alemany.

3. Docència. Suport a la investigació

El professor Josep Ribera i Florit va desenvolupar la seva docència sempre a la Universitat de Barcelona, al llarg de quaranta anys. Va començar com a professor ajudant (1967), després va ser adjunt per oposició (1970), més tard professor titular (1985) i, finalment, catedràtic per concurs oposició (1988). Cal notar que sempre va fer les classes en la llengua del país, és a dir, en català.

Des de l'any 1994 fins al 1997 va ser director del Departament de Filologia Semítica. I des de l'any 1990 va ser director i editor de l'*Anuari de Filologia. Secció d'Estudis Hebreus i Arameus*, fins al 2004, en què la publicació es va haver de suspendre per manca de finançament.

Va organitzar el Simposi Internacional sobre Cultura Sefardita de l'any 1992, i en va publicar les actes.⁵ També va participar en l'organització del VIII Congrés Científic Hebreu a Europa, celebrat a Barcelona l'any 1988, les actes del qual (publicades a Jerusalem l'any 1991) contenen una ponència seva en hebreu.

Les altres iniciatives seves destinades a facilitar la investigació i les publicacions dels seus deixebles, col·laboradors i altres investigadors (organització d'altres congressos, creació i direcció de col·leccions, direcció de tesis doctorals), les comentarem en tractar, en els dos apartats següents, dels seus dos principals temes d'investigació: el targum i el judaisme català.

4. El targum i la llengua aramea

Hem vist abans que el seu principal objecte d'investigació, a partir de la tesi doctoral, han estat els targums i la llengua aramea en què aquestes obres estan escrites. Recordem que els targums són les antigues traduccions inter-

5. Josep RIBERA (ed.), *Actes del Simposi Internacional sobre Cultura Sefardita*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, Secció d'Hebreu i Arameu, 1993, 300 p.

pretades de l'Antic Testament hebreu a l'arameu fetes pels jueus per a ús sinagoga (de pregària) o cultural (d'estudi). Quan diem *antics* volem dir que es van formar en gran part entre el segle II aC i el segle II dC, si bé en els segles posteriors van continuar reelaborant-se. Per tant, són textos interessants, entre altres coses, des del punt de vista de la nostra cultura, per a conèixer el pensament jueu d'una època convulsa i culturalment rica en la qual va néixer el cristianisme.

El professor Josep Ribera i Florit, ja des de la seva tesi doctoral, va especialitzar-se en el Targum dels Profetes Posteriors. En la tesi va estudiar i editar els manuscrits babilònics que es conserven d'aquests profetes, ja que són els que representen la tradició més antiga de la versió aramea. Posteriorment a la tesi va anar publicant successivament, en tres volums separats, el text arameu dels tres profetes majors, basant-se en els manuscrits babilònics i completant-los, quan aquests, que són fragmentaris, falten, amb els millors manuscrits de la tradició iemenita (els manuscrits de la British Library, Or. 1473 i Or. 1474): Isaïes (1988), Jeremies (1992) i Ezequiel (1997). En tres altres volums va publicar també la traducció crítica, anotada, al castellà d'aquests tres targums, precedida d'un estudi introductor: Isaïes (1988), Jeremies (1992) i Ezequiel (2004). Respecte als profetes menors, va publicar en sengles articles el text arameu i la traducció al castellà, amb el corresponent estudi introductor, d'Ageu (1978), Nahum (1980), Sofonies (1983), Malaquies (1990) i Joel (2004). Va considerar que els targums dels profetes menors podien ser objectes adequats de tesis doctorals per als seus deixebles. Així, va dirigir la tesi de Joan Ferrer sobre el Targum d'Osees, defensada l'any 1989, la d'Elisabet Giralt sobre els targums d'Amós i Jonàs, i la de Pere Casanellas sobre el Targum de Zacaries, les dues últimes no acabades. A part d'això, va publicar molts altres articles i llibres sobre aspectes relacionats amb el targum o amb la llengua aramea, la llengua del targum. En total, tretze llibres (incloent-hi el resum de la tesi doctoral) i uns seixanta-vuit articles, a més d'algunes recensions.

En el mateix sentit, de facilitar la investigació i publicació als seus deixebles i col·laboradors, va fundar i dirigir la col·lecció «Estudios de Filología Semítica», que publica obres relacionades amb l'estudi de l'arameu o del siríac: gramàtiques, crestomaties, diccionaris.

Finalment, el doctor Ribera va ser membre fundador i membre del comitè executiu de la International Organization for Targumic Studies, en tots els congressos de la qual va participar activament fins que la malaltia que el va portar a la mort li ho va impedir.

L'any 2002 es va publicar un extens article sobre el targum, llargament esperat per molts dels qui admirem les obres escrites sobre aquest tema pel savi investigador francès, especialitzat en el targum, Roger Le Déaut. Em refereixo a l'article «Targum» publicat per Le Déaut com un fascicle del *Supplément au Dictionnaire de la Bible*.⁶ És un article que ocupa tres-centes quaranta-quatre grans columnes escrites en lletra petita; més de quaranta columnes de l'article estan dedicades al Targum dels Profetes. Farem servir aquesta part de l'article de Le Déaut per a avaluar l'obra del doctor Ribera sobre el Targum dels Profetes, anomenat també Targum Yonatan, de manera que el judici sobre la seva obra no serà emès pel qui signa el text que llegiu, sinó per un autor de primera fila en el camp dels estudis targúmics.

En primer lloc, hem de dir que el nom que Le Déaut esmenta més sovint en aquesta secció del seu article és Pinkhos Churgin (setze vegades), però en segon lloc, i amb poca diferència, ve Josep Ribera (catorze vegades). A continuació venen Abraham Tal i Bruce D. Chilton (investigadors de gran renom), que són esmentats deu vegades, etc. És a dir, pel nombre de vegades que és citat, Josep Ribera apareix en una segona posició entre els grans investigadors del Targum Yonatan o Targum dels Profetes, només superat per Pinkhos Churgin.

En segon lloc, és notable que, en la bibliografia general sobre el targum del final de l'article de Le Déaut, Josep Ribera és un dels autors que més obres hi té citades. La llista dels autors amb més publicacions incloses en la bibliografia és com segueix (incloent-hi les obres incloses en la bibliografia complementària aplegada per C. Tassin):

- Alejandro Díez Macho: 46;
- Roger Le Déaut: 36;
- Michael L. Klein: 34;
- Josep Ribera: 29.

Observem com Josep Ribera ocupa el quart lloc, a poca distància dels tres més citats, tres targumistes de renom mundial, i per davant d'altres il·lustres

6. Roger LE DÉAUT, «Targum», en Jacques BRIEND, Michel QUESNEL, Henri CAZELLES (dir.), *Supplément au Dictionnaire de la Bible*, vol. 13, *Sophonie-Targum*, París, Letouzey & Ané, 2002.

targumistes. A continuació venen Pierre Grelot i Luis Díez Merino, cada un amb 27 obres incloses en la llista, etc.

Finalment, si tenim en compte el contingut de l'article de Le Déaut, Josep Ribera és esmentat especialment en relació amb les següents qüestions:

1. *Datació del Targum Yonatan*. Segons Josep Ribera, el Targum Yonatan, igual que el Targum Onqelós, té el seu període de formació més intens entre el segle II aC i el segle II dC. Des del segle II, els targums són reconeguts com a oficials i s'estenen per la diàspora. En el segle IV dC ja són considerats textos antics. Però la forma consonàntica actual no sembla anterior al segle V. Respecte al Targum d'Isaïes en concret, és principalment dels segles I-II dC, amb retocs posteriors sota influència babilònica. Le Déaut fa seva aquesta datació, que concorda amb la que Bruce D. Chilton fa del Targum d'Isaïes a partir del seu contingut teològic; segons aquest autor, va ser elaborat en l'època tannaítica, abans i després de l'any 70 dC, i va ser completat en l'època dels amoraïtes, després de l'any 135 dC. Aquesta datació també coincideix amb la de Robert Hayward.⁷

2. *Lloc d'origen del Targum Yonatan*. El lloc d'origen del Targum Yonatan va ser Palestina, on es va formar entre el segle II aC i el segle II dC. Però va rebre la seva forma final a Babilònia. En els manuscrits es conserven algunes tradicions exegètiques d'origen palestínic. Le Déaut dona suport a aquestes afirmacions, que estan d'acord amb la datació basada en arguments lingüístics, com la que fa Abraham Tal: «There is no single outstanding linguistic phenomenon which could justify the argumentation of those who claimed that Babylon was the birthplace of TJ.»⁸

R. Le Déaut suggereix que cal continuar investigant l'argumentació exposada en diverses publicacions de Josep Ribera, que subratlla el parentiu de concepcions i interpretacions entre el Targum Yonatan i els targums palestínics. Sovint el vocabulari i l'exegesi són semblants, la qual cosa fa suposar l'existència d'un mateix fons antic i d'una tradició palestínicomuna. També Pinkhos Churgin aporta molts exemples d'exegesi palestínicomuna.⁹

3. *«Sitz im Leben» del Targum Yonatan*. Bruce D. Chilton i Josep Ribera tenen diferents opinions respecte a la funció de la litúrgia sinagoga en l'origen

7. LE DÉAUT, «Targum», col. 116*.

8. LE DÉAUT, «Targum», col. 107*.

9. LE DÉAUT, «Targum», col. 108*.

del Targum dels Profetes. Chilton escriu: «The Targums are only of secondary importance as sources of professional, rabbinic thought»; i això perquè estaven pensats «not so much for study in academies, as for reading in synagogues». Le Déaut, al contrari, pensa que Josep Ribera té raó quan proposa la següent definició de *targum*: «Es una obra literaria rabínica, cuyo objetivo es la traducción interpretada de la Biblia en lengua aramea.» El fet que hi hagi un targum del text complet dels Profetes, mentre que no tot aquest text era llegit en les sinagogues, sembla indicar que l'obra d'interpretar i traduir el text hebreu es va fer cada vegada més en el *bet midraix*.¹⁰

4. *Llengua del Targum Yonatan*. Segons Abraham Tal, el Targum dels Profetes va ser escrit en una *koiné* aramea que enclou àrees cobertes pel nabateu, el palmirenc, l'arameu de Qumran i potser el siríac antic. D'una banda, les afinitats amb el samarità i l'arameu cristià palestí assenyalen cap a un origen palestí, mentre que, d'altra banda, les divergències respecte a l'arameu galileu inviten a cercar-ne l'origen al sud de Galilea, probablement a Judea. Tot això és acceptat per Josep Ribera. Però refusa l'opinió d'Abraham Tal segons la qual l'arameu de les parafrasis dels Profetes Posteriors pertany a un estadi posterior de la llengua, tot i que admet que alguns elements lexicals d'origen tardà s'hagin pogut infiltrar en el text parafràstic.¹¹

5. El judaisme català

El judaisme català és l'altre gran tema que va ocupar la dedicació professional del doctor Josep Ribera i Florit, si bé en un grau menor que el del targum.

Aquest tema ocupa una part relativament petita de les seves publicacions, però cal tenir en compte que, com a director del Departament de Semítiques, de la Secció d'Hebreu i d'Arameu i com a catedràtic, va dur a terme diverses iniciatives destinades a promoure la investigació dels seus alumnes i d'altres estudiosos sobre aquests àmbits dels estudis hebraics.

Com a investigador, l'any 1982 va publicar en l'*Anuario de Filología* de la Universitat de Barcelona un article titulat «La polèmica contra Maimònides

10. LE DÉAUT, «Targum», col. 109*-110*.

11. LE DÉAUT, «Targum», col. 113*-114*; J. RIBERA FLORIT, *El targum de Isaías*, p. 21-22.

reflectida en la poesia de Meshul·lam ben Shelomó de Piera». A partir de llavors va escriure uns setze articles més sobre aquest poeta antiracionalista català, autor d'interessants poemes críptics i simbòlics, i sobre la controvèrsia mai-monidiana a Catalunya, en la qual el poeta va participar (en alguns altres articles toca aquests temes només de passada). També va recollir, amb la col·laboració de la llicenciada Esther Jiménez, els poemes de Meixul·lam ben Xelomó de Piera en un volum; a més de la versió al català del doctor Ribera, els poemes van acompanyats de la versió al castellà que en va fer la professora Esther Bartolomé-Pons.

Però tan importants com la seva investigació personal sobre aquests aspectes del judaisme català són els instruments que va crear perquè altres investigadors poguessin treballar i publicar sobre aquest mateix tema.

En primer lloc, inspirant-se en la «Biblioteca Hebraico-Catalana», col·lecció que, fundada pel seu predecessor en la càtedra d'Hebreu de la Universitat de Barcelona, Josep M. Millàs Vallicrosa, va publicar quatre volums entre 1929 i 1933, va fundar i dirigir la col·lecció «Biblioteca Judaico-Catalana». Es tracta d'una col·lecció destinada a publicar traduccions al català de textos escrits originàriament en hebreu per jueus catalans de l'edat mitjana.

En segon lloc, va animar alguns alumnes seus a dedicar tesis doctorals a temes relacionats amb el judaisme català. L'any 1999, Manuel Forcano va presentar la seva, titulada «La lletra apologètica de R. Iedaia Ha-Penini», i en el moment de jubilar-se, el doctor Ribera dirigia la d'Esperança Valls sobre «L'astrologia conreada pels jueus catalans medievals: estudi i edició crítica de la part cinquena del Meguil·lat ha-Meguil·là d'Abraham bar Khiia».

Finalment, el professor Josep Ribera i Florit va ser el director del I Congrés per a l'Estudi dels Jueus en Territoris de Llengua Catalana (2001) i va presidir el II Congrés (2004).

6. Conclusió

Després de fer aquesta breu revisió de tota una vida de dedicació professional, m'atreveixo a resumir els trets més rellevants de la tasca investigadora i de docència del professor Josep Ribera i Florit en els següents tres punts.

1. Una estimació profunda per la seva feina, una passió per la tasca investigadora, que el va portar a treballar amb constància i a obtenir fruit abundant.

2. El fet que fes aportacions significatives i nombroses en el camp del targum i de l'estudi de la gramàtica i la lexicologia aramees, cosa que el va situar entre els investigadors de primera fila a nivell mundial en aquest àmbit.

3. La tasca que va fer de facilitar la investigació i la publicació als seus deixebles i col·laboradors i a altres investigadors, creant col·leccions, organitzant congressos i dirigint tesis doctorals.

7. Bibliografia del doctor Josep Ribera i Florit

Aquesta bibliografia es beneficia de la que es va publicar en el volum d'homenatge al doctor Josep Ribera i Florit;¹² l'amplia i la millora segons s'indica a continuació:

1. S'hi han afegit set llibres publicats i vint-i-vuit articles.

2. S'hi han afegit dos nous apartats, que inclouen sis volums no publicats i trenta-quatre recensions (en l'apartat de recensions hi ha tres entrades més que remetent a recensions fetes amb format d'article, incloses dins l'apartat d'articles).

3. S'hi forneixen alguns detalls, com el nom dels editors en el cas de volums col·lectius, o el nom de la col·lecció i el número d'ordre dins la col·lecció en el cas de volums publicats en col·leccions, que no consten en la bibliografia esmentada.

4. En alguns casos s'afegeix un breu comentari a continuació de les referències bibliogràfiques.

5. Es corregeixen diversos errors de detall que es van esmunyir en la bibliografia esmentada (transcripció errònia de títols; dates, llocs de publicació i números de pàgines erronis; etc.).

No s'inclouen en la bibliografia diversos articles de divulgació, com els publicats en *Atalaya del Carmelo* (Barcelona), els anys 1972-1974, amb els títols «El Corán» (2), «El Evangelio de S. Marcos» (7), «La Epístola de S. Pedro» (2).

12. Luis Díez MERINO i Elisabet GIRALT-LÓPEZ (ed.), *Profesor J. Ribera Florit: Targum y judaísmo: Homenaje al profesor J. Ribera Florit en su 70º aniversario*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2007, col·l. «Homenatges», 26, p. 19-24.

7.1. Llibres publicats

La polémica cristiano-musulmana en los sermones del Maestro Inquisidor Don Martín García. Tesi per a la llicenciatura en filologia semítica a la Universitat de Barcelona. Barcelona: Karmel, 1968. LV p. + 1 full sense numerar + 162 p. [Reimpressió del text mecanografiat i ciclostilat original de la tesi, presentada el 1967]

El Targum babilónico a los Profetas: Resumen de la tesis presentada para aspirar al grado de doctor en filosofía y letras. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1974. 27 p.

Biblia babilónica: Profetas Posteriores (Targum). Salamanca: Copistería Varona, 1977. 245 p. [Transcripció dels manuscrits babilònics que constitueixen el nucli de la seva tesi doctoral «Targum babilónico a los Profetas Posteriores». Amb una descripció fonètica i morfològica de la versió targúmica de cada manuscrit, completant d'aquesta manera YEIVIN, *Ha-niqqud ha-babli u-mesorat ha-lašon ha-mištaqqefet mimmennu* (Jerusalem, 1968, text mecanografiat), que tracta gairebé exclusivament del text hebreu d'aquests manuscrits] «Fragmentos del Targum de la Genizá» [traducció dels]. En: Díez Macho, Alejandro (ed.). *Biblia polyglotta matritensia.* Sèrie IV: *Targum Palaestinen-se in Pentateuchum.* Llibre 1: *Genesis.* Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Editorial Católica, 1988.

El Targum de Isaías: La versión aramea del profeta Isaías (Versión crítica, introducción y notas). València: Institución S. Jerónimo, 1988. 277 p. (Biblioteca Midràsica; 6)

Targum Jonatán de los Profetas Posteriores en tradición babilónica: Isaías. Madrid: Instituto de Filología del CSIC. Departamento de Filología Bíblica y de Oriente Antiguo, 1988. 319 p. (Textos y Estudios «Cardenal Cisneros» de la Biblia Políglota Matritense; 43)

Targum Jonatán de los Profetas Posteriores en tradición babilónica: Jeremías. Madrid: Instituto de Filología del CSIC, 1992. 301 p. (Textos y Estudios «Cardenal Cisneros» de la Biblia Políglota Matritense; 52)

Traducción del Targum de Jeremías. Estella, Navarra: Verbo Divino; València: Institución San Jerónimo, 1992. 290 p. (Biblioteca Midràsica; 12)

Actes del Simposi Internacional sobre Cultura Sefardita. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia. Secció d'Hebreu i Arameu, 1993. 300 p. [Josep Ribera hi consta com a editor]

Gramática del arameo clásico (oficial). Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, 1993. 88 p.

- Manual de gramática aramea. Arameo clásico (oficial)*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Semítica, 1995. 83 p. (Textos Docents; 13) [Edició corregida i ampliada de l'obra anterior]
- Targum Jonatán de los Profetas Posteriores en tradición babilónica: Ezequiel*. Madrid: Instituto de Filología del CSIC, 1997. 251 p. (Textos y Estudios «Cardenal Cisneros» de la Biblia Políglota Matritense; 62)
- Crestomatía del arameo clásico-oficial*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Àrea d'Estudis Hebreus i Arameus, 2001. 172 p. (Estudios de Filología Semítica; 3)
- Guía para el estudio del arameo bíblico*. Madrid: Sociedad Bíblica; Viladecavalls, Barcelona: Tesys, 2001. 155 p.
- [En col·laboració amb Elisabeth Giralt-López.] *Documentos hebreos de la catedral de Tarazona*. Pròleg de Miguel Àngel Motis Dolader. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2001.
- Targum de Ezequiel: Introducción, traducción crítica y notas*. Estella, Navarra: Verbo Divino, 2004. 266 p. (Biblioteca Midràsica; 27)
- [En col·laboració amb Esther Jiménez.] *Poemes de Meixullam de Piera (Girona s. XIII)*. Pròleg i versió castellana d'Esther Bartolomé-Pons. Edició a cura de Joan Ferrer. Girona: Patronat Call de Girona, 2008. (Girona Judaica; 4)

7.2. *Principals volums no publicats*

- «Targum babilónico a los Profetas: Introducción, estudio gramatical y transcripción de los mss. targúmicos sobre los Profetas Posteriores en puntuación babilónica. Tesis doctoral». Barcelona, 1973. 246 p. [Tesi doctoral sota la direcció del doctor Alejandro Díez Macho. Mecanografiada. Només se'n va publicar el resum (vegeu-lo en l'apartat anterior)]
- «Memoria sobre el concepto, las fuentes y método de la lengua y literatura hebreas». Barcelona, 1975. 354 p. [Presentada per a les oposicions a professor agregat]
- «Programa sobre la lengua hebrea». Barcelona, 1984. 62 p. [Presentat per a les proves d' idoneïtat per a professor titular]
- «Memoria sobre la lengua hebrea». Barcelona, 1984. 50 p. [Presentada per a les proves d' idoneïtat per a professor titular]
- «Trabajo de investigación. El arameo del Targum de Isaías: Estudio morfológico». Barcelona, 1988. 40 p. [Text mecanografiat]

«Proyecto docente y de investigación sobre la lengua aramea». Barcelona, 1988. [Presentat per al concurs a càtedra de l'Àrea d'Estudis Hebreus i Arameus]

7.3. *Articles de revistes i capítols de llibres*

- «Bibliographia scriptorum A. R. P. Bartholomaei M. Xiberta, O. Carm.».
Carmelus [Roma], 9 (1962), p. 160-196.
- «Alcorà». En: *Gran enciclopèdia catalana*. Vol. 1. Barcelona: Edicions 62, 1969, p. 470-471.
- «Fragmento babilónico-yemení sobre los Profetas». En: ÁLVAREZ VERDES, L.; ALONSO HERNÁNDEZ, E. J. (ed.). *Homenaje a Juan Prado: Miscelánea de estudios bíblicos y hebraicos*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1975, p. 553-557.
- «Fragmento babilónico hebreo-araméico del profeta Jeremías». *Anuario de Filología* [Barcelona], 2 (1976), p. 253-270. [Sobre el ms. 238b de la Biblioteca del Jewish Theological Seminary de Nova York. Estudi, facsímil, edició del text i traducció]
- «El mesianismo en la visión judía y cristiana». *El Olivo* [Madrid], 3-4 (juliol-desembre 1977), p. 45-60.
- «Un estudio sobre la versión targúmica del Libro de las Lamentaciones». *Anuario de Filología* [Barcelona], 3 (1977), p. 273-276.
- «La versión aramaica del profeta Ageo». *Anuario de Filología* [Barcelona], 4 (1978), p. 282-303. [Edició del text arameu, traducció al castellà i estudi]
- «La versión aramaica del profeta Nahum». *Anuario de Filología* [Barcelona], 6 (1980), p. 291-322. [Edició del text arameu, traducció al castellà i estudi]
- «La exégesis rabínica postbíblica reflejada en la versión aramea de los Profetas». *El Olivo* [Madrid], núm. 13 (gener-juny 1981), p. 61-85.
- «La polèmica contra Maimònides reflectida en la poesia de Meshul·lam ben Shelomó de Piera». *Anuario de Filología* [Barcelona], 8 (1982), p. 177-188.
- «La versión aramaica del profeta Sofonías». *Estudios Bíblicos* [Madrid], 40 (1982), p. 127-158. [Edició del text arameu, traducció al castellà i estudi]
- «Evolución morfológica y semántica de la partículas *k'n* y *+ry* en los diversos estadios del arameo». *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 1 (1983), p. 227-233.
- «¿Fue Jesús de Nazaret considerado profeta por sus coetáneos?». *El Olivo* [Madrid], 7, núm. 18 (juliol-desembre 1983), p. 145-161.

- «La expresión aramaica *mn qdm* y su traducción». *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 1 (1983), p. 114-115.
- «Una poesia polèmica del jueu català Meshul·lam ben Shelomó de Piera». *Anuario de Filología* (Barcelona), 9 (1983), p. 187-193. [Traducció al castellà, estudi i notes]
- «Elementos comunes del Targum a los Profetas y del Targum Palestinense». En: FERNÁNDEZ MARCOS, Natalio; TREBOLLE BARRERA, Julio; FERNÁNDEZ VALLINA, J. (ed.). *Simposio Bíblico Español (Salamanca, 1982)*. Madrid: Universidad Complutense, 1984, p. 477-493.
- «La expresión adverbial *shwr shwr* y su campo semántico». *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 2 (1984), p. 147-149.
- «Un poema laudatori dedicat al rabí Jonà ben Abraham Gerundí». *Anuario de Filología* [Barcelona], 10 (1984), p. 147-153. [Traducció del poema amb introducció i notes. L'autor del poema és Meixul·lam ben Xelomó de Piera]
- «La controvèrsia maimonista a Catalunya». En: *Cicle commemoratiu del 850 aniversari del naixement de Maimònides: Resum de les conferències*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1985, p. 21-42.
- «El poeta jueu català Meshul·lam ben Shelomó de Piera i els seus poemes laudatoris». En: *Homenatge a Antoni Comas: Miscel·lània in memoriam*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia: Promociones Publicaciones Universitarias, 1985, p. 371-384.
- «Meshullam ben Shelomó de Piera y la controversia maimonista en Cataluña». *El Olivo* [Madrid], 9, núm. 22 (juliol-desembre 1985), p. 211-234.
- «Com mantenir un secret: Segons el poeta Meshul·lam ben Shelomó de Piera». *Calls* [Tàrrrega], 1 (1986), p. 7-9.
- «La función modificadora de *'atid* en arameo». *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 5 (1986), p. 146-149.
- «The image of the prophet in the light of the Targum Jonathan and Jewish literature in the post-biblical period». En: *Proceedings of the Ninth World Congress of Jewish Studies (Jerusalem, August 4-12, 1985)*. Divisió A: *The period of the Bible*. Jerusalem: World Union of Jewish Studies, 1986, p. 127-134.
- «La polémica sobre la *Guía de perplejos* en Cataluña y Provenza». *Anuario de Filología* [Barcelona], 12 (1986), p. 73-84.
- «El profetismo según el Targum Jonatán y el Targum Palestinense». En: MUÑOZ LEÓN, Domingo (ed.). *Salvación en la palabra: Targum, derash, berith: En memoria del profesor Alejandro Díez Macho*. Madrid: Cristianidad, 1986, p. 489-501.

- «El Targum». *Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya* [Arenys de Mar; Tarragona], 29 (1986), p. 3-10.
- «De la traducció a la interpretació: El Targum». *El Olivo* [Madrid], 11, núm. 26 (juliol-desembre 1987), p. 111-126.
- «La escatologia en el Targum Jonatán (Tg Jon) y su relación con el Targum Palestinense (Tg Pal)». En: COLLADO BERTOMEU, Vicente; VILAR HUESO, V. (ed.). *II Simposio Bíblico Español (Córdoba, 1985)*. València: Fundació Bíblica Espanyola; Còrdova: Monte de Piedad y Caja de Ahorros de Córdoba, 1987, p. 487-499.
- «La partícula *bēdył*. Su origen y evolución en arameo». *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 5 (1987), p. 306-309.
- «El poeta polemista Meshul·lam ben Shelomó de Piera». *Calls* [Tàrrrega], 2 (1987), p. 17-25.
- «Breve estudio sobre la gramática del arameo del Targum Palestinense». *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 6 (1988), p. 77-82. [Sobre GOLOMB, David M. *A grammar of Targum Neofiti*. Chicago, Calif.: Scholars Press, 1985, comparant aquest llibre amb els estudis d'Abraham Tal i la tesi doctoral de Teresa Martínez]
- «La exégesis judeo-targúmica sobre la resurrecció». *Estudios Bíblicos* [Madrid], 46 (1988), p. 295-301. [Amb un breu sumari en anglès]
- «Un altre poema polèmic de Meshul·lam de Piera». *Calls* [Tàrrrega], 3 (1988-1989), p. 45-51.
- «Evolució semàntica y funcional de la partícula aramea *qbl*». *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 7 (1989), p. 263-268.
- «La imatge d'Israel en el Targum dels Profetes». En: *La Paraula al servei dels homes: XXV Jornades de Biblistes Catalans (1963-1985)*. Barcelona: Claret: Associació Bíblica de Catalunya, 1989, p. 57-64.
- «La resurrecció dels morts segons la tradició jueva targúmica». *Revista Catalana de Teologia* [Barcelona], 14 (1989): RIUS-CAMPS, Josep; SÁNCHEZ-BOSCH, Jordi; PIÉ I NINOT, Salvador (ed.). *In medio Ecclesiae: Miscel·lània en homenatge al Prof. Dr. Isidre Gomà i Civit*, p. 87-93. [Amb un sumari en anglès]
- «The Babylonian Masoretic tradition reflected in the mss. of the Targum to the Latter Prophets». En: REVELL, Ernest John (ed.). *VIII International Congress of the International Organization for Masoretic Studies (Chicago, 1988)*. Atlanta, Ga.: Scholars Press: Society of Biblical Literature: The International Organization for Masoretic Studies, 1990, p. 103-109. (Society of Biblical Literature. Masoretic Studies; 6)

- «La comunidad judía de Provenza en el s. XII y Abraham ibn Ezra». En: DÍAZ ESTEBAN, Fernando (ed.). *Abraham ibn Ezra y su tiempo. Actas del Simposio Internacional = Abraham ibn Ezra and his age. Proceedings of the International Symposium (Madrid, Tudela, Toledo, 1-8 febrero 1989)*. Madrid: Asociación Española de Orientalistas, 1990, p. 251-257.
- «“Contra Rambam”: Mešul·lam ben Šelomoh de Piera y la controversia mai-monidiana». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos* [Granada], 39 (1990), p. 71-83.
- «El doble significado de la partícula aramea *ḥlf*». *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 8 (1990), p. 136-138.
- «El jueu gironí Meshul·lam ben Shelomó de Piera i la seva obra poètica». En: *Jornades d'Història dels Jueus a Catalunya: Actes (Girona, abril 1987)*. Girona: Ajuntament de Girona, [1990], p. 251-256.
- «El Targum de Malaquías». *Estudios Bíblicos* [Madrid], 48 (1990), p. 171-197. [Edició del text arameu, traducció al castellà i estudi. Amb un breu sumari en anglès]
- «El Targum dels Profetes i el Nou Testament: el Targum de Jeremies (Tg Jr)». *Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya* [Arenys de Mar; Tarragona], 38 (1990), p. 15-26.
- «Algunos aspectos doctrinales del Targum de Jeremías». En: CARREIRA DAS NEVES, J.; COLLADO BETOMEU, V.; VILAR HUESO, V. *III Simposio Bíblico Español*. València: Fundación Bíblica Española, 1991, p. 521-527.
- «El arameo del Targum de los Profetas (Isaías, Jeremías). Morfología de los pronombres». *Anuari de Filologia* [Barcelona], 14 (1991), *Secció E: Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 1, p. 39-54.
- «La exégesis targúmica de Jeremías reflejada en el Nuevo Testamento». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos* [Granada], 40 (1991), p. 21-32.
- «Mešullam ben Šelomo de Piera: mešorer polmosan». En: GUR-ARYE, Tirza (ed.). *The 8th Hebrew Scientific European Congress [Barcelona, 10-13 d'octubre del 1988], organized by Universidad de Barcelona: Facultad de Filología, and Brit Ivrit Olamit*. Jerusalem, 1991, p. 66-74. [En hebreu, excepte la portada]
- «The Babylonian tradition of Jeremiah's Targum». En: DOTAN, Aron (ed.). *Proceedings of the Ninth Congress of the International Organization for Masoretic Studies, 1989*. Atlanta, Ga.: Scholars Press, 1992, p. 101-109.
- «Prophecy according to Targum Jonathan to the Prophets and the Palestinian Targum to Pentateuch». En: FLESHER, Paul V. M. (ed.). *Targum studies*. Vol. 1: *Textual and contextual studies in the Pentateuchal Targums*. Atlanta,

- Ga.: Scholars Press, 1992, p. 61-74. (South Florida Studies in the History of Judaism; 55) [Traduït per la doctora Fiona Ritchie]
- «La puntuación babilónica del Targum de Jeremías en relación con la del texto hebreo». *Sefarad* [Madrid], 52 (1992): SPOTORMO, M. V.; SÁENZ-BADILLOS, A.; OLMO LETE, G. (ed.). *Homenaje al Prof. Fernando Díez Esteban*, p. 201-208.
- «La Biblia judía y la Biblia cristiana». *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 11 (1993), p. 233-242. [Article recensió sobre TREBOLLE, Julio. *La Biblia judía y la Biblia cristiana: Introducción a la historia de la Biblia*. Madrid, 1993]
- «De la traducción a la interpretación. El Targum de Jeremias (Tg Jr) i les versions primàries: la Septuaginta (LXX), la Pešitta (P) i la Vulgata (V)». En: RAURELL, Frederic; ROURE, Damià; TRAGAN, Pius-Ramon (ed.). *Tradició i traducció de la Paraula: Miscel·lània Guiu Camps*. Montserrat: Associació Bíblica de Catalunya; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 297-304. (Scripta et Documenta; 47)
- «La ideología de la Mercabá en el judaísmo antiguo y en el Targum de Ezequiel». En: AYASO MARTÍNEZ, J. R. [et al.] (ed.). *Biblia y cultura: IV Simposio Bíblico Español (I Ibero-Americano)*, Granada, 1992. València: Fundación Bíblica Española; Granada: Universidad de Granada. Área de Estudios Hebreos, 1993, p. 307-322.
- «Abdies» (introducció, traducció i notes). En: *La Biblia. Bíblia catalana: Traducció interconfessional (BCI)*. Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya: Editorial Claret: Societats Bíbliques Unides, 1993, p. 820-822.
- «Malaquies» (introducció, traducció i notes). En: *La Biblia. Bíblia catalana: Traducció interconfessional (BCI)*. Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya: Claret: Societats Bíbliques Unides, 1993, p. 878-882.
- «Miquees» (introducció, traducció i notes). En: *La Biblia. Bíblia catalana: Traducció interconfessional (BCI)*. Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya: Claret: Societats Bíbliques Unides, 1993, p. 828-838.
- «Origen i evolució de la doctrina de la mercabà en el judaisme antic i en el Targum d'Ezequiel». En: GALLART, Miquel; FERRER, Joan (ed.). *XXXI Jornades de Biblistes Catalans: Bíblia i judaisme antic: Estructures literàries*. Sant Genís de Palafolls; Pineda de Mar; Arenys de Mar; Tarragona: Associació Bíblica de Catalunya, 1993, p. 63-79. (Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya, Suplement; núm. 6)
- «Disputes religioses del judaisme català». *Anuari de Filologia* [Barcelona], 16 (1993), Secció E: *Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 3, p. 67-78.

- «Pròleg». En: RIBERA, Josep (ed.). *Actes del Simposi Internacional sobre Cultura Sefardita*. Barcelona: Facultat de Filologia. Secció d'Hebreu i Arameu, 1993, p. 5-6.
- «Puntualizaciones sobre las diversas recensiones y tradiciones del Targum de los Profetas». *Anuari de Filologia* [Barcelona], 16 (1993), *Secció E: Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 3, p. 151-155 (149-153). [Sobre Díez MERINO, Luis. «La triple recensión del Targum de los Profetas (babilónica, yemení y palestina) con sus tres tradiciones (babilónica, yemení y tiberiense)». En: MERKLEIN, H.; MÜLLER, K.; STEMBERGER, G. (ed.). *Bibel in jüdischer und christlicher Tradition: Festschrift für Johann Maier*. Frankfurt del Main, 1993, p. 275-298]
- «Recursos exegéticos del Targum de Jeremías». En: SED-RAJNA, Gabrielle (ed.). *Rashi 1040-1990K Hommage à Ephraïm E. Urbach: Congrès Européen des Études Juives [Paris-Troyes, 6-13 juillet 1990]*. París: Cerf, 1993, p. 285-290.
- «Relationship between semantics and vocalization: Some examples from Yemenite manuscripts of Targum Jeremiah». En: FERNÁNDEZ TEJERO, Emilia; ORTEGA MONASTERIO, María Teresa (ed.). *Estudios Masoréticos (X Congreso de la International Organization for Masoretic Studies), en memoria de Harry M. Orlinsky*. Madrid: Instituto de Filología del CSIC, 1993, p. 111-117. (Textos y Estudios «Cardenal Cisneros» de la Biblia Políglota Matritense; 55)
- «Acte de presentació de la BCI a la Universitat de Barcelona: La Bíblia com a monument literari de la humanitat». *Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya* [Sant Genís de Palafolls; Pineda de Mar; Arenys de Mar; Tarragona], 47 (novembre 1994), p. 3-5.
- «The Hebrew-Catalonian poet Meshullam ben Shelomo de Piera». En: DORON, Aviva (ed.). *The heritage of the Jews of Spain: Proceedings of the First International Congress (Tel Aviv, July 1991)*. Tel Aviv: Levinsky College of Education Pub. House, 1994, p. 147-156.
- «La imagen de Israel según el Targum de Ezequiel (Tg Ez)». *Anuari de Filologia* [Barcelona], 17 (1994), *Secció E: Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 4, p. 55-65.
- «Relación entre el Targum y las versiones antiguas. Los targumes de Jeremías y Ezequiel comparados con LXX, Peshitta y Vulgata». *Estudios Bíblicos* [Madrid], 52 (1994), p. 317-328. [Amb un breu sumari en anglès]
- «The Targum: From translation to interpretation». En: BEATTIE, Derek Robert George; McNAMARA, M. J. (ed.). *The Aramaic Bible: Targums in*

- their historical context*. Sheffield: JSOT Press: Sheffield Academic Press, 1994, p. 218-225. (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series; 166).
- «A la recerca de les arrels jueves del cristianisme». *Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya* [Pineda de Mar; Valls; Arenys de Mar; Tarragona], 50 (desembre 1995), p. 27-32.
- «La cultura jueva a la Catalunya medieval». En: *Mossé ben Nahman i el seu temps = Mossé ben Nahman y su tiempo = The life and times of Mossé ben Nahman. Simposi commemoratiu del vuitè centenari del seu naixement, 1194-1994*. Girona: Ajuntament de Girona, 1995, p. 91-112. [Amb sumaris en castellà, francès i anglès]
- «Targumim» [com a secció de l'article «Bible»]. En: KASPER, Walter [et al.] (ed.). *Lexikon für Theologie und Kirche*. 3a ed. Vol. 2. Friburg de Brisgòvia; Basilea; Roma; Viena: Herder, 1994, col. 385-388.
- «La Ley en el Targum de Ezequiel (Tg Ez)». *Anuari de Filologia* [Barcelona], 18 (1995), Secció E: *Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 5, p. 31-38.
- «Las raíces judías del cristianismo». *Anuari de Filologia* [Barcelona], 18 (1995), Secció E: *Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 5, p. 103-107. [Recensió de BOCCACCINI, Gabrielle. *Middle Judaism: Jewish thought, 300 B.C.E. to 200 C.E.* Minneapolis: Fortress Press, 1991]
- «Características y variantes lingüísticas del arameo durante el imperio persa de la dinastía aqueménida». *Anuari de Filologia* [Barcelona], 19 (1996), Secció E: *Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 6, p. 21-33.
- «The image of Israel according to the Targum of Ezekiel». En: CATHCART, Kevin J.; MAHER, Michael (ed.). *Targumic and cognate studies: Essays in honour of Martin McNamara*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996, p. 111-121. (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series; 230).
- «L'arameu com a signe d'identitat semiticooccidental enfront de la cultura grecoromana». En: BORRELL, Agustí; FUENTE, Alfonso de la; PUIG, Armand (ed.). *La Bíblia i el Mediterrani: Actes del Congrés de Barcelona, 18-22 de setembre de 1995*. Vol. 2. Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 67-75.
- «Las versiones targúmicas de la Biblia y su paralelismo con otras versiones judías antiguas. Metodología». *Anuari de Filologia* [Barcelona], 20 (1997), Secció E: *Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 7, p. 7-25.
- «Tendencias doctrinales del Targum de Ezequiel». En: AMPHOUX, Christian-Bernard; FREY, Albert; SCHATTNER-RIESER, Ursula (ed.). *Études sémitiques*

- et samaritaines offertes à Jean Margain*. Lausana: Éditions du Zèbre, 1998, p. 259-268. (Histoire du Texte Biblique; 4) [Vegeu més avall, en anglès: «Some doctrinal aspects of the Targum of Ezekiel» (2002)]
- «Elements jueus en les narracions sobre la infantesa de Jesús de Natzaret». *Anuari de Filologia* (Barcelona), 21 (1998-1999), Secció E: *Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 8: *Homenatge a la Dra. Teresa Martínez Sáiz*, p. 71-78.
- «La ideología targúmica de Amós a través del método *derás*». *Anuari de Filologia* [Barcelona], 21 (1998-1999), Secció E: *Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 8: *Homenatge a la Dra. Teresa Martínez Sáiz*, p. 91-99.
- «Conceptos a través de los cuales se desarrolla la hermenéutica del Targum de Ezequiel». En: TARGARONA BORRÀS, Judit; SÁENZ-BADILLOS, Ángel (ed.). *Jewish studies at the turn of the twentieth century: Proceedings of the 6th EAJS Congress (Toledo, July 1998)*. Vol. 1: *Biblical, rabbinical and medieval studies*. Leiden; Boston; Colònia: Brill, 1999, p. 188-198.
- «Valor literario y contenido ideológico de la *haftarah* de Jeremías 8,13-9,23 en judeo-español». En: BALAGUER, Vicente; COLLADO, Vicente (ed.). *V Simposio Bíblico Español: La Biblia en el arte y en la literatura*. Vol. 1: *Literatura*. València; Pamplona: Universidad de Navarra, 1999, p. 435-450.
- «El género literario rabínico llamado targum. Estudio sobre las técnicas de traducción en el Targum de Ezequiel». *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 17-18 (1999-2000): MOLINA, Manuel; MÁRQUEZ ROWE, Ignacio; SANMARTÍN, Joaquín. *Arbor Scientiae: Estudios del Próximo Oriente Antiguo dedicados a Gregorio del Olmo Lete con ocasión de su 65 aniversario*, p. 307-314.
- «Funciones interpretativas de תקת in el Targum de Ezequiel = The interpretative function of תקת in the Targum of Ezekiel». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos, Sección de Hebreo* [Granada], 49 (2000), p. 65-74. [Amb un sumari en anglès]
- «El género literario llamado targum reflejado en el método *Derás* utilizado en el *Targum de Ezequiel*». *Ilu. Revista de Ciencias de las Religiones. Cuadernos* [Madrid], 3 (2000), p. 79-93. [Amb un sumari en anglès. Conferència basada en «El género literario rabínico llamado Targum: Estudio sobre las técnicas de traducción en el Targum de Ezequiel» (1999-2000) (vegeu més amunt)]
- «Recursos literarios del Targum de Amós». En: *Professor Basilio Losada: Enseñar a pensar con libertad e riesgo*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2000, p. 594-602. (Col·lecció *Homenatges*; 18)

- «The use of the derash method in the Targum of Ezekiel». En: EVANS, Craig A. (ed.). *The interpretation of Scripture in early Judaism and Christianity*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 2000, p. 406-422. (Journal for the Study of the Pseudepigrapha, Supplement Series; 33)
- «Las investigaciones targúmicas en España a partir de la obra de A. Díez Macho (1984-2001) = Targumic Research in Spain since Prof. Alejandro Díez Macho (1984-2001)». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos* [Granada], 50 (2001), p. 49-58. [Amb un sumari en anglès]
- (En col·laboració amb Elisabet GIRALT). «The woman figure in the narrations of the Creation according to Rabbinical Literature». En: KESSLER, Rainer; VANDERMEERSCH, Patrick (ed.). *God, biblical stories, and psychoanalytic understanding*. Frankfurt del Main; Nova York: P. Lang, 2001, p. 114-130.
- «El perdó i la reconciliació en el període intertestamentari i en el Targum dels Profetes». En: PUIG I TÀRRECH, Armand (ed.). *Perdó i reconciliació en la tradició jueva*. Tarragona: Associació Bíblica de Catalunya; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 197-207. (Scripta Biblica; 4). [Amb un sumari en anglès]
- «Some doctrinal aspects of the Targum of Ezekiel». En: FLESHER, Paul V. M. (ed.). *Targum and Scripture: Studies in Aramaic translations and interpretation in memory of Ernest G. Clarke*. Leiden; Boston: Brill, 2002, p. 149-156. (Studies in the Aramaic Interpretation of Scripture; 2)
- «El Targum de Habacuc». *Anuari de Filologia* [Barcelona], 24-25 (2002-2003), Secció E: *Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 11: OLMO LETE, Gregorio del; MILLET ALBÀ, Adelina (ed.). *Homenatge al Dr. Jaime Vándor*, p. 319-332. [Estudi del text (sense edició ni traducció)]
- «Necrologies: David Romano (1925-2001)». *Estudis Romànics* [Barcelona], 25 (2003), p. 498-502.
- «Técnicas de traducción del targum. La versión interpretada de ntn en el Targum de Ezequiel». En: GONZÁLEZ BLANCO, A.; VITA, J. P.; ZAMORA, J. A. (ed.). *De la tablilla a la inteligencia artificial: Homenaje al Prof. José-Luis Cunchillos en su 65 aniversario*. Vol. 2. Saragossa: Instituto de Estudios Islámicos y del Oriente Próximo, 2003, p. 641-648. [2 v. en un sol tom (amb paginació contínua)]
- «Aspectos hermenéuticos y doctrinales del Targum de los Salmos». En: *Actas del Congreso Internacional «Biblia, Memoria Histórica y Encrucijada de Culturas»*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 2004, p. 592-599.
- «El rerefons filosòfic de la controvèrsia maimonidiana a Provença i a Catalunya». En: *Actes del I Congrés per a l'Estudi del Judaisme en Territori de Llen-*

- gua Catalana (Barcelona-Girona, 15 al 17 d'octubre de 2001)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, [2004], p. 93-104.
- «Targum de Joel = Targum of Joel». *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos, Sección de Hebreo* [Granada], 53 (2004), p. 271-286. [Estudi del text, sense edició ni traducció. Amb un sumari en anglès]
- «Introducción al Targum». En: MARTÍNEZ SÁIZ, Teresa. *Traducciones arameas de la Biblia: Los Targumim del Pentateuco*. Vol. 1: *Génesis*. Estella: Verbo Divino, 2004, p. 1-41. (Biblioteca Midrásica; 28)
- «Los targumes de Job: Algunos aspectos textuales y literarios». *Estudios Bíblicos* [Madrid], 62 (2004), p. 77-86. [Amb un sumari en anglès]
- «La congregació d'Israel (בְּנֵי יִשְׂרָאֵל) reflectida en el Targum dels Profetes». *Revista Catalana de Teologia* [Barcelona], 30 (2005), p. 1-15. [Amb un sumari en anglès]
- «La controvèrsia maimonidiana a Provença i Catalunya». En: *Actes del II Congrés per a l'Estudi dels Jueus en Territoris de Llengua Catalana (Barcelona-Cervera, del 25 al 27 d'octubre de 2004)*. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània, [2005], p. 19-36.
- «Hagiographa, Targums to». En: NEUSNER, Jacob; AVERY PECK, Alan J. (ed.). *Encyclopaedia of Midrash*. Vol. 1. Leiden: Brill, 2005, p. 148-173.
- «El judaisme del segle II aC al segle II dC: entre el rebuig i el proselitisme». En: PUIG I TÀRRECH, Armand (ed.). *La Bíblia i els immigrants*. Tarragona: Associació Bíblica de Catalunya; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, p. 243-255. (Scripta Biblica; 6) [Amb un sumari en anglès]
- «Le Targum». En: SCHENKER, Adrian; HUGO, Philippe (dir.). *L'enfance de la Bible hébraïque: L'histoire du texte de l'Ancien Testament à la lumière des recherches récentes*. Ginebra: Labor et Fides, 2005, p. 220-237. (Le Monde de la Bible; 52)
- «El Targum de los Profetas y el Nuevo Testamento». *Reseña Bíblica* [Estella, Navarra], 47 (2005), p. 23-31.
- «Aproximación a una exégesis comparativa entre el Targum de los profetas y el Nuevo Testamento». *Estudios Bíblicos* [Madrid], 64 (2006), 647-655. [Amb un sumari en anglès]
- «The Babylonian tradition of Targum Ezequiel» En: *Šapal tibnim mû illakû. Studies presented to Joaquín Sanmartín on the occasion of his 65th birthday*. Sabadell: AUSA, 2006, p. 337-342. (Aula Orientalis, Supplementa; 22)
- «Mesullam Ben Selomó de Piera y la controversia maimonidiana en Provenza y Cataluña». En: VALLE, Carlos del; GARCÍA-JALÓN, Santiago; MONFER-

- RER, Juan Pedro (ed.). *Congreso Internacional «Maimónides y su época»*. Madrid: Ministerio de Cultura. Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, 2007, p. 267-284.
- «Visió jueva sobre el matrimoni, celibat, divorci i adulteri a l'època intertestamentària». En: PUIG I TÀRRECH, Armand (ed.). *El matrimoni i l'ús dels béns en la Bíblia*. Tarragona: Associació Bíblica de Catalunya; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 175-184. (Scripta Bíblica; 8) [Amb un sumari en anglès]
- «La controverse maïmonidienne en Provence et en Catalogne». En: IANCU-AGOU, Danièle; NICOLAS, Elie (ed.) *Des Tibbonides à Maimonide: rayonnement des Juifs andalous en pays d'Oc médiéval (Colloque international, Montpellier, 13 - 14 décembre 2004)*. París: Cerf, 2009, p. 193-212. (Nouvelle Gallia Judaica; 4)

7.4. Recensions

- SANMARTÍN ASCASO, Joaquín. *Las guerras de Josué: Estudio de semiótica narrativa*. València: Institución S. Jerónimo, 1982.— Recensió en *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 1 (1983), p. 132-133.
- CHILTON, Bruce D. *The glory of Israel: The theology and provenience of the Isaiah Targum*. Sheffield: JSOT Press, 1983. (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series; 23).— Recensió en *Estudios Bíblicos* [Madrid], 42 (1984), p. 230-234.
- PÉREZ FERNÁNDEZ, M. *Los capítulos de Rabí Eliezer: Pirqê Rabbî 'Elî'ezer*. València: Institución S. Jerónimo, 1984. (Biblioteca Midràsica; 1).— Recensió en *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 2 (1984), p. 312-315.
- DÍEZ MERINO, Luis. *Targum de Salmos: Edición Príncipe del ms. Villa-Amil n. 5 de Alfonso de Zamora*. Madrid: CSIC, 1982. (Biblioteca Hispana Bíblica; 6). Ídem. *Targum de Job: Edición príncipe del ms. Villa-Amil n. 5 de Alfonso de Zamora*. Madrid: CSIC, 1984. 389 p. (Biblioteca Hispana Bíblica; 8). Ídem. *Targum de Proverbios: Edición príncipe del Ms. Villa-Amil n. 5 de Alfonso de Zamora*. Madrid: CSIC, 1984. 314 p. (Biblioteca Hispana Bíblica; 11).— Recensió en *Estudios Bíblicos* [Madrid], 43 (1985), p. 189-195. [Amb un breu sumari en anglès]
- GOLOMB, David M. *A grammar of Targum Neofiti*. Chicago, Calif.: Scholars Press, 1985.— Vegeu, més amunt, l'article «Breve estudio sobre la gramática del arameo del Targum Palestinense» (1988).

- KAMIN, Sarah. *Rashi's exegetical categorization, in respect to the distincion between peshat and derash*. Jerusalem: Magnes Press; Hebrew University, 1986 [en hebreu].— Recensió en *Estudios Bíblicos* [Madrid], 46 (1988), p. 413-417.
- MARTÍNEZ BOROBIO, E. *Targum Jonatán de los Profetas Primeros en tradición babilónica*. Vol 2: *I-II Samuel*. Madrid, CSIC, 1987. 388 p. (Textos y Estudios «Cardenal Cisneros» de la Biblia Políglota Matritense; 38).— Recensió en *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 6 (1988), p. 120-121.
- RUIZ GONZÁLEZ, G. *Comentarios hebreos medievales al libro de Amós (Traducción y notas a los Comentarios de Raši, E. de Beaugency, A. 'ibn (Ezra, D. Qimhi, J. 'ibn Caspi)*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas, 1987. (Publicaciones de la Universidad Pontificia Comillas-Madrid, Serie I. Estudios; 31).— Recensió en *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 6 (1988), p. 282-283.
- DÍEZ MACHO, Alejandro; NAVARRO PEIRÓ, A. *Biblia Babilónica: Fragmentos de Salmos, Job y Proverbios (Ms. 508 A del Seminario Teológico Judío de Nueva York)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1987. (Textos y Estudios «Cardenal Cisneros» de la Biblia Políglota Matritense; 42).— Recensió en *The Jewish Quaterly Review* (Filadèlfia, Pa.), 80 (1990), p. 419-420.
- MARTÍNEZ BOROBIO, Emiliano. *Targum Jonatán de los Profetas Primeros en tradición babilónica*. Vol. I: *Josué-Jueces*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1989. (Textos y Estudios «Cardenal Cisneros» de la Biblia Políglota Matritense; 46).— Recensió en *Sefarad* [Madrid], 51 (1991), p. 207-209.
- ROURE, Damià. *Jesús y la figura de David en Mc 2,23-26: Trasfondo bíblico, intertestamentario y rabínico*. Roma: Pontificio Istituto Biblico, 1990. (Analecta Biblica; 124).— Recensió en *Anuari de Filologia* [Barcelona], 14 (1991), Secció E: *Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 1, p. 165-166.
- MONTSERRAT TORRENTS, Josep. *La sinagoga cristiana: El gran conflicto religioso del siglo I*. Barcelona: Muchnik, 1989.— Recensió en *Raíces: Revista Judía de Cultura* [Collado Villalba, Madrid], 10-11 (1991), p. 81.
- TARADACH, Madeleine. *El Midrash: Introducció a la literatura midràshica, als targumim i als midrashim*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1989. (Col·lectània Sant Pacià; 38). Ídem. *Le Midrash: Introduction à la littérature midrashique (Drš dans la Bible, les Targumim, les Midrašim)*. Ginebra: Labor et Fides, 1991. (Le Monde de la Bible; 22).— Recensió en *Anuari de Filologia* [Barcelona], 14 (1991), Secció E: *Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 1, p. 167-168.

- PÉREZ FERNÁNDEZ, Miguel. *La lengua de los sabios. I Morfosintaxis*. Estella (Navarra): Verbo Divino, 1992.— Recensió en *Anuari de Filologia* [Barcelona], 15 (1992), *Secció E: Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 2, p. 121-125.
- VALLE RODRÍGUEZ, Carlos del. *Isaac ben Jalfón de Córdoba. Poemas. Edición castellana íntegra, anotada y comentada del diván de Ibn Jalfón (ca. 960-1030). With an English introduction*. Madrid: Aben Ezra Ediciones, 1992.— Recensió en *Anuari de Filologia* [Barcelona], 15 (1992), *Secció E: Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 2, p. 125-126.
- MARGAIN, J. *Les particules dans le Targum Samaritain de Genèse-Exode: Jalons pour une histoire de l'araméen samaritain. Publié avec le concours du Centre Jean Duplacy (Montpellier)*. Ginebra; París: Librairie Droz, 1993. (EPHE, IV Section, II Hautes Études Orientales; 29).— Recensió en *Aula Orientalis* [Sabadell; Barcelona], 11 (1993), p. 265-266.
- TREBOLLE BARRERA, Julio. *La Biblia judía y la Biblia cristiana: Introducción a la historia de la Biblia*. Madrid: Trotta, 1993.— Vegeu, més amunt, l'article «La Biblia judía y la Biblia cristiana» (1993).
- CARBONE, Andro P.; RIZZI, Giovanni. *Il libro di Amos: Lettura ebraica, greca e aramaica*. Bolonya: Edizione Dehoniane, 1993.— Recensió en *Anuari de Filologia* [Barcelona], 17 (1994), *Secció E: Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 4, p. 123-124.
- Diccionario enciclopédico de la Biblia*. Publicat sota la direcció del Centre Informatique et Bible de Maredsous. Barcelona: Herder, 1993.— Recensió en *Anuari de Filologia* [Barcelona], 17 (1994), *Secció E: Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 4, p. 122-123.
- BOCCACCINI, Gabrielle. *Middle Judaism: Jewish thought, 300 B.C.E. to 200 C.E.* Minneapolis: Fortress Press, 1991.— Vegeu, més amunt, l'article «Las raíces judías del cristianismo» (1995).
- BREMMER, J. N.; GARCÍA MARTÍNEZ, F. (ed.). *Sacred history and sacred texts in early Judaism: A symposium in honour of A. S. van der Woude*. Kampen: Kok Pharos, 1992.— Recensió en *Estudios Bíblicos* [Madrid], 53 (1995), p. 271-273.
- KHAN, Geoffrey. *Karaite Bible manuscripts from the Cairo Genizah*. Cambridge: University Press, 1990. — Recensió en *Estudios Bíblicos* [Madrid], 53 (1995), p. 400-401.
- AL-ASSIOUTY, Sarwat Anis. *Révolutionnaires et contre-révolutionnaires parmi les disciples de Jésus et les compagnons de Muhammad*. París: Letouzey & Ané, 1994. (Recherches Comparées sur le Christianisme Primitif et l'Is-

- lam Premier; 4).— Recensió en *Estudios Bíblicos* [Madrid], 55 (1997), p. 558-560.
- ARANDA PÉREZ, G.; GARCÍA MARTÍNEZ, F.; PÉREZ FERNÁNDEZ, M. *Literatura judía intertestamentaria*. Estella, Navarra: Verbo Divino, 1996. (Introducción al Estudio de la Biblia; 9).— Recensió en *Anuari de Filologia* [Barcelona], 20 (1997), *Secció E: Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 7, p. 129-131.
- GARCÍA PÉREZ, José Miguel. *Sustrato arameo en el evangelio de San Lucas: Aportaciones al estudio de la tradición sinóptica (Excerpta ex dissertatione ad doctorandum)*. Burgos: Facultad de Teología del Norte de España, 1994.— Recensió en *Estudios Bíblicos* [Madrid], 55 (1997), p. 548-550.
- LAPERROUSAZ, Ernest-Marie; LEMAIRE, André (ed.). *La Palestine à l'époque perse*. París: Cerf, 1994.— Recensió en *Estudios Bíblicos* [Madrid], 55 (1997), p. 547-548.
- PÉREZ FERNÁNDEZ, Miguel. *An introductory grammar of Rabbinic Hebrew*. Traduída per J. Elwode. Leiden: E. J. Brill, 1997.— Recensió en *Anuari de Filologia* [Barcelona], 21 (1998-1999), *Secció E: Estudis Hebreus i Arameus*, núm. 8: *Homenatge a la Dra. Teresa Martínez Sáiz*, p. 299-300.
- MOOR, J. C. de. *The rise of Yahwism: The roots of Israelite monotheism*. 2a edició. Lovaina: Peeters 1997.— Recensió en *Journal of the American Oriental Society* [Ann Arbor, Mich.], 119/4 (1999), p. 688.
- SEPMEIJER, Floris (ed.). *A bilingual concordance to the Targum of the Prophets*. Vol. 12-14: *Jeremiah*. Leiden; Boston; Colònia: Brill, 1998. FINLEY, Thomas (ed.). *A bilingual concordance to the Targum of the Prophets*. Vol. 15-17: *Ezekiel*. Leiden; Boston; Colònia: Brill, 1999.— Recensió en *Journal for the Study of Judaism* [Leiden; Boston], 32/3 (2001), p. 352-354.
- INOSTROZA LANAS, Juan Carlos. *Moisés e Israel en el desierto: El midrás paulino de 1Cor 10,1-13*. Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca, 2000. (Plenitudo Temporis; 6).— Recensió en *Estudios Bíblicos* [Madrid], 59 (2001), p. 558-560.
- GROSSFELD, Bernard. *Targum Neofiti 1: An exegetical commentary to Genesis including full rabbinic parallels. Complete text edited by Lawrence H. Schiffman*. Nova York: Sepher-Hermon Press, 2000.— Recensió en *Journal for the Study of Judaism* [Leiden; Boston], 33/3 (2002), p. 331-333.
- STAALDUINE-SULMAN, Eveline van. *The Targum of Samuel*. Leiden; Boston; Colònia: Brill, 2002. (Studies in the Aramaic Interpretation of Scripture; 1).— Recensió en *Biblica* [Roma], 85/3 (2004), p. 443-446.

- HOUTMAN, Alberdina (ed.). *Bilingual concordance to the Targum of the Prophets*. Vol. 18: *The Twelve (I) aleph–zayin*. Vol. 19: *The Twelve (II) chet–samekh*. Vol. 20: *The Twelve (III) ayin–taw*. Leiden; Boston: Brill, 2003.— Recensió en *Journal for the Study of Judaism* [Leiden; Boston], 35/3 (2004), p. 321-324.
- GÓMEZ ARANDA, M. *El comentario de Abraham Ibn Ezra al libro de Job: Edición crítica, traducción y estudio introductorio*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Instituto de Filología, 2004.— Recensió en *Estudios Bíblicos* [Madrid], 63 (2005), p. 346-348.
- FERRER, Joan. *Esbozo de historia de la lengua aramea*. Còrdova; Barcelona: Universidad de Córdoba, 2004. (*Studia Semitica*; 3).— Recensió en *Sefarad* [Madrid], 65 (2005), p. 195-198.
- TOLONI, Giancarlo. *L'originale del libro di Tobia: Studio filologico-linguistico*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2004. (Textos y Estudios «Cardenal Cisneros» de la Biblia Políglota Matritense; 71).— Recensió en *Sefarad* [Madrid], 65 (2005), p. 205-207.
- Bíblia del segle XIV: Èxode. Levític*. Transcripció a cura de Jaume Riera i Sans. Aparats crítics, notes i glossari a cura de Pere Casanellas i Bassols. Estudi introductor i d'Armand Puig i Tàrrach. Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004. (*Corpus Biblicum Catalanicum*; 3).— Recensió en *Estudis Romànics* [Barcelona], 28 (2006), 488-491.

8. El Premi Josep Ribera i Florit

El Premi Josep Ribera i Florit, de judaisme i hebraisme (per a joves graduats) es va instituir l'any 2017 i és convocat per la Societat Catalana d'Estudis Hebraics en col·laboració amb l'Institut Privat d'Estudis Món Juïc.

S'ofereix al millor treball de grau sobre judaisme o hebraisme i poden prendre part en la convocatòria els graduats des de l'1 de febrer de quatre anys abans de l'any en què es convoca.

Els treballs han d'ésser inèdits i redactats en català i han de tenir una extensió màxima de cinquanta pàgines.

Els treballs que hagin estat premiats anteriorment o subvencionats per l'IEC o per una altra institució no es poden considerar.

El jurat és nomenat per la Junta de Govern de la Societat Catalana d'Estudis Hebraics.

La dotació del premi és de mil set-cents euros (1.700 €) i la persona premiada rep un diploma acreditatiu.

La Societat Catalana d'Estudis Hebraics es reserva el dret de publicar el treball premiat en la revista *TAMID*.

Més informació sobre aquest premi, especialment sobre la manera de fer els tràmits, i sobre els altres premis convocats per l'Institut d'Estudis Catalans, es pot llegir en la pàgina web <https://premis.iec.cat/>.